

Miznutie autora a utváranie významu *

MAREK DEBNÁR

K miznutiu empirickej¹ podoby autora z oblasti literárnoteoretických skúmaní a spolu s ním aj k reorganizácii vzťahu autor – dielo, ktorý dlhodobo zastával dominantné postavenie v interpretáciách literárnych a filozofických textov, došlo začiatkom 20. storočia v ruskom formalizme a vo fenomenológii. Vnútorne potreby teoretického myslenia danej doby a v dobe, ktorá bezprostredne z týchto myšlienok vychádzala,² primárne nesúviseli s technologickým pokrokom a nebolo by správne tvrdiť, že ústup autora z centra záujmu by anticipoval súčasnú digitálnu dobu.³ Išlo skôr o posuny teórie samej, o hľadanie jej nového statusu a adekvátnych metód literárnovedného výskumu, ktoré by sprístupnili hlbšie porozumenie textu cez sieť jeho inherentných vzťahov a väzieb. Pre teoretikov a filozofov obdobia, označovaného neraz aj proti vôli jeho aktérov za postmodernu, bolo dôležité hľadanie iných princípov organizácie významových jednotiek textu, než ponúkala autorita pôvodcu textu. Preto sa viac než na autora orientovali na prepojenia textu s inými textami, na jeho štruktúru, výber jazykových prostriedkov a intertextuálne vzťahy k iným textom.

Na druhej strane je nespochybniteľné, ako nás opakovane upozorňuje Jay David Bolter, že výsledky tohto teoreticko-filozofického myslenia korešpondujú – viac než by to v období ich vzniku ktokoľvek očakával – s praxou, ktorú priniesla digitálna doba a tento fakt nie je zanedbateľný. Práve naopak, ukazuje sa, že niektoré teoretické prístupy, ktoré boli v období svojho vzniku prijímané s istou rezervou, predbehli dobu svojho zrodu. Cieľom našej štúdie je preto analýza pojmu autora v priestore hypertextu, ako ho definoval Bolter v komparácii s koncepciami, ktoré nachádzame u jeho predchodcov, najmä u Rolanda Barthesa a Michela Foucaulta. Vyberáme si týchto dvoch mysliteľov, pretože v Bolterových myšlienkach o autorovi v priestore hypertextu identifikujeme nielen potvrdenie Barthesových teoretických východísk, ale čiastočne aj realizáciu Foucaultovej predstavy o autorskej funkcii.

PODOBA NEKONEČNA

Téme autora a čitateľa sa Bolter venuje na niekoľkých miestach, explicitne v texte *Autori a čitatelia v dobe elektronických textov (Authors and Readers in an Age of Electronic Texts)* uverejnenom v zborníku *Literárne texty v elektronickej dobe (Literary*

* Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantu Vega č. 2/0107/14 *Hypermediálny artefakt v postdigitálnej dobe*.

Texts in an Electronic Age) z roku 1994, ktorý svojím obsahom anticipuje problémy dnes zastrešované pojmom digitálne humanitné štúdiá. Bolterov príspevok, ktorý tento zborník otvára, odkazuje na knihu *Priestor písania: Počítače, hypertext a remediácia tlače* (*Writing Space: Computers, Hypertext, and the Remediation of Print*) z roku 1991, konkrétne na kapitolu *Pretvorené dialógy* (*Refashioned Dialogues*), v ktorej porovnáva hypertextovú prax s teóriou textu, ako ju poznáme od autorov, čo sa tejto téme venovali v postštrukturalistickej atmosfére, najmä Barthesa, Foucaulta, ale i Jacquesa Derridu a ďalších (pozri kapitolu *Koniec riadka? – The End of the Line?* Bolter 2001, 107 – 111). Teórie týchto mysliteľov súvisiace s literatúrou, písaním a textom sa podľa Boltera doslova „stelesňujú“ v priestore, ktorý označuje za hypertext (1994, 13). Tento pojem vypožičaný od Thomasa Nelsona zastrešuje celý elektronický priestor písania, pričom pojem priestoru je dôležitý najmä preto, že práve priestorové vzťahy elektronickej literatúry (odkazy a linky webového rozhrania) redefinujú pojem literatúry ako systému rôznych hierarchicky a asociačne previazaných spôsobov písania (2001, 32 – 36).

Bolter sa však svoju teóriu snaží umiestniť do širšieho filozofického rámca, než mu poskytuje druhá polovica 20. storočia, k čomu ho nesporne viedlo aj myšlienkové ovzdušie doby, v ktorej došlo k remediácii tlače. Primárne síce vo svojich textoch reflektuje postmoderné myslenie a dekonštrukciu, ktorá sa opierala najmä o Derridu (a z neho vychádzajúci americký variant dekonštruktivismu), odkazuje však aj na dejiny určitej filozofickej tradície. Na jej začiatku nachádzame Platóna, ktorý písal dialogickou formou, pričom Bolter ďalej spomína Sorena Kierkegaarda, Friedricha Nietzscheho, Ludwiga Wittgensteina a ďalších, čo odmietali uvažovať a písať „lineárne“. Pod pojmom linearity má Bolter na mysli priestorový obraz vektora štandardného vedeckého diskurzu, keď sa text odvíja priamočiara od bodu A k bodu B, pričom práve pri menovaných filozofoch podľa neho dochádzalo k narušovaniu tejto linearity, čo umožnilo otvorenosť voči rôznym prístupom a interpretáciám. Výber týchto mien nie je náhodný, načrtáva totiž jednotlivé pojmy na osi dialóg – esej – sieť, a nielen to; sú to totiž autori filozofických textov, ktorí nie iba myšlienkami, ale aj svojím jedinečným štýlom písania problematizovali štandardnú formu filozofického diskurzu. De nomine filozofickému aspektu problému subjektu v priestore hypertextu sa Bolter venuje v kapitole *Sebapísanie* (*Writing the Self*) v knihe *Priestor písania: Počítače, hypertext a remediácia tlače*, kde načrtáva aj problém vzťahu písania k autorovi a interpretácií zmyslu textu.

Prv než sa pokúsime zodpovedať naznačené otázky, načrtujeme aspoň zhruba hranice rámca týchto úvah. Jedným z najdôležitejších aktérov, ktorým sa budeme zaoberať, je aj druhý člen klasického modelu literárnej komunikácie, teda čitateľ. V kapitole *Intentio lectoris: stav umenia* v knihe *Hranice interpretácie* (1990) Umberto Eco opisuje stav bádania okolo *intentio auctoris* a *intentio lectoris* a oboznamuje nás s viacerými prístupmi k týmto pojmom. Rozlišuje medzi nimi dve dominantné línie: semioticko-štruktúrálnu a hermeneutickú. Bolter, ktorý čitateľovi venoval dostatok priestoru už len stieraním striktnej hranice medzi čítaním a písaním, vo svojich textoch vychádza z prvej línie, ktorá sa zaoberá ne-empirickým autorom. Eco, ktorý sa snažil situovať svoju teóriu na pomedzie týchto línií, na margo uvedeného prístupu hovorí:

[J]e zaujímavé, že Cortiová⁴ sleduje diskusiu o ne-empirickom autorovi až k Foucaultovi (1969), u ktorého je v postštrukturalistickej atmosfére problém autora postavený ako – spôsob bytia vo vnútri diskurzu –, ako pole pojmovej koherencie, ako štylistická jednota, ktorá vyvoláva korešpondujúcu ideu čitateľa ako spôsobu rozpoznania tohto bytia vnútri diskurzu (2005, 55).

Cortiová a Eco tu narážajú na koncepciu, ktorú Foucault predstavil v prednáške *Čo je to autor?* (1969), koncepciu inšpiratívnu, no z dôvodu Foucaultovho odklonu od literárnych skúmaní nikdy nedovedenú do podoby ucelenej teórie. Napriek tomu sa dá povedať, že tak ako Barthesov prístup, aj Foucaultov „koncept“ autora alebo skôr to, čo k téme hovorí, je Bolterovi bližšie než to, čo o nej povedal Eco, a to hneď v niekoľkých ohľadoch.

V *Úvode do štrukturálnej analýzy rozprávania* (1966), teda v texte, ktorý bol označovaný za manifest naratologickej školy, Barthes vychádza z presvedčenia, že všetko v rozprávaní je tvorené funkciami, ktoré majú vždy na rôznych úrovniach svoj význam:

To nie je vec umenia (z hľadiska rozprávača), je to vec štruktúry: na úrovni diskurzu to, čo je zaznamenané, má už svojou povahou význam: aj keby nejaký detail vyzeral ako celkom bezvýznamný a odporoval by akejkoľvek funkcii, zostane mu nakoniec význam absurdnosti alebo neužitočnosti: buď má všetko svoj význam, alebo ho nemá vôbec nič (2002, 17).

Kniha *S/Z* (1970), kde Barthes demonštroval tento prístup tak, že ku každej vete Balzacovej poviedky *Sarrasine* priradil fragment komentára či odkazu k inému textu, čím sa pôvodný text ďalej a ďalej rozvetvoval, Bolterovi slúži ako príklad fraktálneho usporiadania textu. Je tu však jeden dôležitý rozdiel. Hypertext je nevyčerpatelný a Barthes aspoň v čase, keď písal *Úvod do štrukturálnej analýzy rozprávania*, sníval o metóde, ktorá by umožnila dielo interpretovať do poslednej bodky napísanej za posledným slovom, čo je stanovisko, ktoré neskôr opustil. V období svojho najsilnejšieho štrukturalistického presvedčenia však rozlišoval medzi silno funkčnými formami rozprávania, kde predpokladal metonymické vzťahy (napríklad rozprávky), a rozprávaniami silno indiciálnymi, ktoré kladú dôraz na vzťahy metaforické (napríklad psychologické romány).

Rozdelenie rozprávania na „funkčné“ a „indiciálne“ môžeme využiť na ilustráciu základného rozdielu medzi prístupom Eca a Boltera. Postačí, ak spomenieme, že Barthes nazval prvú skupinu základnými funkciami alebo funkciami jadra a druhú skupinu indiciami. Viac než pomenovanie týchto súborov je dôležité, že vo vzťahu k jadrám zastupujú indície rozvíjajúce jednotky. Jadrá totiž tvoria konečné celky určitého množstva výrazov, sú riadené logikou rozprávania a sú súčasne nutné a dostatočné: „Keď je ich kostra daná, ostatné jednotky ju vyplňajú na základe princípu v podstate nekonečného rozširovania“ (23). Z uvedeného vidieť, že štrukturalizmus a postštrukturalizmus nachádzajú „nekonečno“ v jednotkách a štruktúre jazyka, v čom spočíva zásadný rozdiel oproti fenomenológii a recepčnej estetike, z ktorej čiastočne vychádzal aj Eco a ktorá sa obracia k opakovanému čítaniu, k *intentio lectoris* ako miestu vzniku nekonečných interpretácií.

Bolter primárne vychádza z pozície postštrukturalizmu, pretože je to práve priestor hypertextu, kde sa toto „nekonečno“ môže uskutočňovať. V určitom zmysle

elektronický priestor písania (hypertext) pripomína viac manuskript než publikovanú stránku (1994, 11) a čo je ešte dôležitejšie, je to priestor, kde je vždy prítomný aj čitateľ, pretože hranica medzi autorom a čitateľom sa redukuje na niekoľko úderov do klávesnice počítača.

BOJ S PRÍZRAKOM

V hypertexte fungujú iné princípy autorstva, a teda aj iné prístupy k interpretácii ako v písanom texte. Na prvom mieste máme autora programu, ďalej autora textu, ktorý je v tomto programe vytvorený a prípadne aj autora či autorov komentárov, ktoré sú s textom hypertextovo prepojené. Je preto zrejmé, že v takomto priestore funguje inak funkcia autorstva než v prípade tlačeneho textu.

Keď Bolter odkazuje na metaforu „smrti autora“, ktorú zaviedol Barthes v rovnomennom texte z roku 1968, má na mysli najmä dva pojmy: 1. pojem „smrti“, ktorá autora ruší v zmysle teoretického ekvivalentu „pravdivej“ interpretácie, z dejín literatúry dobre známej vďaka kategórii *autor – dielo*. Táto inštancia totiž vždy dovádzala interpretáciu do konca, k odkrytiu konečného zmyslu či autorovho neraz tajomného posolstva; 2. pojem „písania“:

tým, že literatúra (možno by bolo lepšie odteraz hovoriť *o písaní*) odmieta pripísať textu (a svetu ako textu) tajomstvo, čiže konečný zmysel, uvoľňuje aktivitu, ktorú možno nazvať kontrateologickou, vyslovene revolúčnou, pretože odmietnuť stanoviť konečný zmysel koniec koncov znamená odmietnuť Boha s jeho hypostázami, rozum, vedu a zákon (Barthes 1984, 68).

Treba brať na vedomie, že Bolterovo čítanie Barthesa je selektívne. Barthes síce „smrťou autora“ bojuje s príznakom konečnosti interpretácie textu, ale jeho stelesnením a najväčším nepriateľom je najmä privilegovaný znalec autorovho tajomstva, súdobý literárny kritik. V tom Barthes videl skutočný dôvod, prečo bolo potrebné autora pochovať. Ak nemôžeme očakávať rozuzlenie tajomstva ani nič, čo by sa dalo dešifrovať, znamená to, že spolu s autorom zaniká aj tajomstvo, ktoré by bolo možné odkryť. Tento príznak však Boltera nemáta a rozdiel je aj v jeho prístupe k tomu, čo Barthes napísal v tomto texte na adresu čitateľa.

V prípade autorovej smrti a jej dosahu na interpretáciu sa Bolter stotožňuje s Barthesom, inak je to však už pri pojme písania, sieť intertextuálnych vzťahov totiž funguje v hypertexte odlišne než v písanej knihe. A práve pod písanie spadá systematické uvoľňovanie zmyslu textu, ktorý, ako sme videli, priamo súvisel so smrťou autora, a teda aj s vlastníckym právom autora na text. Nie je preto prekvapujúce, že autor má schopnosť iba premiešavať jednotlivé spôsoby písania a vzájomne ich konfrontovať: „ak sa chce *vyjadriť*, musí aspoň vedieť, že vnútorná *vec*, ktorú má v úmysle tlmočiť, nie je sama osebe nič iné než poskladaný slovník, v ktorom sa slová dajú vysvetliť len prostredníctvom iných slov a tak ďalej až donekonečna“ (2001, 11). Tento citát predikuje charakter toho, ako Bolter chápe písanie v priestore hypertextu, keď tvrdí: „V hypertexte je prepájanie písaním“ (1994, 13). Čo sa stane, ak čitateľ označí v elektronickom texte vetu hypertextovým odkazom a prepojí ju s iným textom? Doslovne sa text nijako nezmení, ale zmení sa hypertext, pretože sa vytvorila možnosť nového čítania.

Spomenuli sme, že v perspektíve „smrti autora“ sa minimalizuje rozdiel medzi čítaním a písaním, čím sa dostávame k určitej metamorfovej podobe textu, ktorú neskôr Bolter označil ako hypertext. V oboch prípadoch platí, že ak má mať text zmysel, musí spočívať v jeho destinácii. Čitateľ nie je len doplnkom autora, ale „niekto, kto každé slovo chápe v jeho mnohorakosti, niekto, kto pri čítaní neustále nahrádza jeden význam druhým, kto na jednom mieste hromadí všetky stopy, ktoré konštitujú text“ (Barthes 2001, 12). Je zrejmé, že čitateľ tu funguje ako metafora nekonečného intertextového horizontu, a nie ako subjekt, pri ktorom by hrozilo, že zmysel textu zostane po prečítaní uzavretý či ukončený. Bolter si dobre uvedomuje, že túto konceptualizáciu je zbytočné nazývať čitateľom. Práve písanie vo svojej neoddeliteľnej blízkosti s čítaním totiž vytvára špecifickú alternatívu života, ktorá redefinuje nielen priestor textu, ale súčasne aj ľudskej reality.

To je dôvod, prečo štúdiu *Autori a čitatelia v dobe elektronických textov* zakončuje úvahami o virtuálnej realite, ktorá je podľa neho nastupujúcou formou komunikácie (1994, 18). Nebyť uvedeného posunu, naše úvahy by sa na tomto mieste zakončili poukázaním na stratu rámca, ktorý oklieštuje text v tlačenej podobe, a doslova neohraničený priestor siete, ktorý umožňuje vznik hypertextu. Spomínané sproblematizovanie reality však otvára aj otázku hraníc písania a toho, kto píše v priestore, kde dochádza k spomínanému rozptýleniu subjektu, čo je úloha, ktorá ešte stojí pred nami.

ATRIBÚTY AUTORA

V kapitole *Kritická teória v novom priestore písania (Critical Theory in a New Writing Space)* Bolter odkazuje na problém subjektu poukázaním na Foucaultov koncept autora slovami: „v eseji *Čo je to autor?* [Foucault] naznačuje, aké obťažné je zadefinovať, kde sa končí text autora a kde sa začína jeho interpretácia – ťažkosť, na ktorú, ako sa zdá, odpovedá hypertext tým, že ukazuje ako sa texty jedného autora dokážu rozplynúť v rozľahlých intertextuálnych vzťahoch“ (2001, 180).

V už spomínanej štúdiu *Autori a čitatelia v dobe elektronických textov* Bolter tieto úvahy rozvíja a koriguje, pričom prekračuje horizont *autor – dielo – text*, ktorý odkryla „smrť autora“ a posúva sa viac k téme špecifikovania hraníc autorského diskurzu v priestore internetovej siete, čiže v hypertextovom priestore. Inšpirácia Foucaultovou autorskou funkciou je nepopierateľná, preto si najskôr objasníme niektoré jej aspekty.

Prvým z nich je *meno autora* alebo inak povedané, skutočnosť, že určitý diskurz je pomenovaný podľa autora, čo znamená, že tento diskurz nie je každodenný, ale že mu daná kultúra pridružuje istý status. *Meno autora* teda nemôže byť prvkom nejakého diskurzu, ale „plní vo vzťahu k diskurzu určitú úlohu: zabezpečuje nejakú klasifikačnú funkciu“ (Foucault 1994, 49). Spomenuli sme už, že hypertext umožňuje viacero úrovní autorstva či autorstiev, od autora programu, cez autora textu až po autora komentára. Vo všetkých týchto prípadoch môže byť *meno autora* nahradené pseudonymom, skratkou alebo neraz fiktívnym profilom na sociálnej sieti, čo značne vplyva na ďalší z atribútov autorskej funkcie, ktorým je *privlastnenie*, teda naviazanosť na právny a inštitucionálny systém, ktorý uzatvára, určuje a člení svet diskur-

zov. *Privlastnenie* preto nepôsobí jednotlivo a rovnako vo všetkých diskurzoch, vo všetkých dobách a vo všetkých formách civilizácie: „nie je definované spontánnym priradením diskurzu k jeho tvorcovi, ale sériou špecifických a komplexných operácií“ (55). S *menom autora* teda súvisí aj aspekt *privlastnenia*. Len čo bolo možné označiť nejaký diskurz *menom autora*, stal sa predmetom *privlastnenia*, ktoré súviselo aj so vznikom a vývinom autorského práva. S nástupom elektronickej literatúry a internetu došlo k zmenám pri oboch spomínaných atribútoch autorskej funkcie. Pre západnú literárnu tradíciu je anonymita neznesiteľná, treba si však uvedomiť aj to, že právny vzťah, ktorým sa dielo pripisuje určitému autorovi, umožňuje zároveň autora kontrolovať a v prípade potreby aj postihovať, čím sa z aktu písania stáva potenciálny priestupok.

Hypertext vďaka neobmedzenej technologickej možnosti reprodukovat texty, a tým aj ich neustále nové čítania, opätovne otvára otázku autorských práv a intelektuálneho vlastníctva. Vďaka novým možnostiam využitia a manipulácie s textami, akými sú kopírovanie, spájanie a vzájomné kombinovanie, sa stiera nielen hranica medzi čítaním a písaním, ale relativizuje sa aj vlastnícke právo autora na text. Bolter v tomto ohľade dokonca tvrdí: „Autorské právo ako také nie je kompatibilné s hypertextom alebo elektronickým písaním“ (1994, 14), pričom si uvedomuje, že tento posun vo vnímaní je ešte len pred nami a na ilustráciu súdobého stavu používa metaforu s obmedzením rýchlosti pohybu áut v meste a jej reálnym dodržiavaním, zároveň však anticipuje súčasnú prax často nelegálneho kopírovania autorským zákonom chráneného materiálu.

Ďalšími vlastnosťami autorskej funkcie, ktoré Foucault identifikoval, sú *kultúrna a historická podmienenosť* a funkcia *komplexného prisudzovania* určitých vlastností jedincovi, ktoré ho umožňujú konštruovať ako autora – objekt, o ktorom hovorí literárna kritika. Oba tieto atribúty umožňujú posudzovať texty podľa istých pravidiel, „vysvetliť výskyt určitých udalostí v diele rovnako dobre ako ich transformácie, deformácie, rôzne modifikácie“ (1994, 53). Cieľom týchto procesov je určiť hodnotu autora a jeho diela. Vieme však, že autor, ako nám ho sprostredkúva literárna kritika, je len jej projekciou, a vieme aj, že práve túto podobu autora a literárnej kritiky Barthes, Foucault a Bolter vo svojich textoch zavrhlí. Napriek tomu je tento bod zaujímavý, pretože sa v ňom prelínajú dve podoby priestoru. Prvá ako oblasti, kde literatúra existuje bez subjektu, čo kritike umožňuje konštituovať autora ako objekt rôznych a to aj protikladných autorských projekcií v rámci literárnokritického diskurzu. Druhá sa objavuje u píšuceho jedinca, pričom predznamenáva poslednú dôležitú črtu autorskej funkcie, t. j. že nerekonštruuje len jednu osobu, ale umožňuje *pluralitu ega*. Text totiž vždy obsahuje určitý počet znakov, ktoré patria k autorovi. Sú nimi osobné zámená, príslovky času a miesta, prípadne iné gramatické kategórie, ktoré v bežnom diskurze odkazujú na osobu rozprávača. Ale ani zámeno prvej osoby, prítomný čas či znaky lokalizácie nikdy neodkazujú na spisovateľa, a to ani v okamihu, keď píše, ale len na *alter ego*, ktorého odstup od spisovateľa môže byť väčší či menší. Preto sa funkcia autora podľa Foucaulta realizuje práve v tejto pluralite, „v samom rázštepe – práve v tomto rozdelení a tomto odstupe“ (54).

V uvedenej súvislosti ešte raz spomeňme, že Bolter sa popri literárnoteoretickej reflexii často obracia na filozofiu, špeciálne na autorov, ktorí problematizujú vzťah textu k autorovi, resp. problematizujú vzťah textu k subjektu. Prepojenie s filozofiou sa najviac prejavuje v spôsobe, akým sa vyjadruje o *ja* a *sebapísaní*. Práve vo filozofii sa totiž subjekt vždy spájal nie iba s myslením, ale aj s určitou praxou písania:

Hypertextové písanie môže byť využité na spochybnenie predstavy o myslení ako o priehľadnej sieti znakov a karteziánskeho ja (subjektu) ako autora tejto siete. Hypertext nie je vždy priehľadný, často konfrontuje čitateľa s vlastnou nepriehľadnosťou a s prítomnosťou seba samého ako osobitého systému reprezentácie. Preto ak tlačenej knihy boli technológiou vhodnou na stelesnenie priehľadnej karteziánskej mysle, tak elektronický hypertext ponúka remediáciu a hypermediáciu mysle. Hypertext ako technológia písania sa preto spája s myslením veľmi rôznorodej skupiny teoretikov, nielen postštrukturalistov, ale aj iných, ktorí kritizovali karteziánsky model (2001, 197).

Tieto slová vyčleňujú nielen myšlienkovú platformu, do ktorej Bolter svoju teóriu zaradil, ale zároveň poukazujú na to, ako sa mení vnímanie sveta v perspektíve nových médií. Veď kde inde sa dnes uskutočňujú alternatívne konštrukcie subjektivity? Ktorý iný mediálny priestor je natolko anonymný a zároveň široký ako internetová sieť? Ak práve v nej videl Bolter v roku 1994 budúcnosť komunikácie, dnes môžeme s istotou potvrdiť, že sa nemýlil.

SEBAPÍSANIE A HYPERTEXT

V rámci remediácie obrazu sveta Bolter popri hypertextovej sieti reflektuje aj iné formy technológií remediácie, ako sú rozhlas, televízia a film. Obe tradície, hypertext a počítačová grafika sa rozvíjali a koexistovali spoločne. Písanie je teda len určitou formou prístupu k svetu a seba samému tak isto ako fotografia či film. Priestor textu a vizuality sa však dokonale premiešava vo virtuálnej realite, ktorá okrem toho, že je ich spojením, je aj prirodzeným predĺžením úvah o hypertexte:

Počítač ako hypertext patrí do tradície tlačených kníh alebo ešte mladších foriem technológie písania. Počítač ako grafický prístroj patrí k tradícii televízie, rádia, fotografie, a dokonca aj realistického maliarstva. Tieto rozdielne tradície korešpondujú s rozdielnymi formami komunikácie a nakoniec aj s rôznymi formami poznania: abstraktné alebo symbolické poznanie na jednej strane a perцепčné poznanie na strane druhej (1994, 17).

Priestor hypertextu a internetu sa dá nástrojmi chatovej a emailovej komunikácie či sociálnych sietí vnímať aj ako určitá eklektická metóda utvárania vlastného ja, čím sa Bolter dostáva k novému chápaniu subjektu, ktorého základom je elektronická a digitálna komunikácia. Ako sme videli, „smrť autora“ umožnila prekonať hranicu medzi autorom a čitateľom. Vďaka remediácii kníh a textov do priestoru internetu a vzniku hypertextu sa stratil rámeč, hranica knihy, ktorá oddeľovala čitateľa a text. Text uverejnený na sieti na rozdiel od tlačenej podoby knihy totiž umožňuje čitateľovi bezprostredne reagovať, a tým sa problém publikovania, a teda aj istého odstupu od textu dostáva mimo hru. Dôsledkom tejto bezprostrednosti je aj oslabenie hraníc verejného a súkromného. Skupiny na sociálnych sieťach síce umožňujú použiť

vať falošné mená, v princípe sa však čokoľvek napísané okamžite prenáša na stovky či tisícky obrazoviek iných používateľov. Súkromné poznámky o tom, čo som zažil alebo videl, patrili vždy do sféry súkromného písania, ktoré spravidla nebolo určené na publikovanie mimo úzkeho kruhu rodiny a priateľov, do denníkov, ktoré sa so šírením v sieti stávajú verejnými.

Súčasná prax utvárania osobných profilov na sociálnych sieťach či hypertextové čítanie alias písanie dnes je eklektickým a heterogénnym procesom, ktorého cieľom je umožniť formovať v priestore písania či siete okrem virtuálnych vzťahov aj určitú podobu vlastného ja. Opisy každodenných banalít, s ktorými sa stretávame v internetových sociálnych komunitách,⁵ sú výsledkom etiky orientovanej na čo najdokonalejší vzťah jednotlivca k sebe samému, na „ja“ definované ako vzťah k sebe, ako prospech a potešenie zo seba. Práve uvedené témy dnes tvoria jadro textov uverejňovaných v priestore internetovej siete a práve ony sú tým, čo sebaopísanie predstavuje v priestore hypertextu.

Je pravda, že aj v ére tlačených kníh boli autori, ktorí svoje diela podpísali rôznymi pseudonymami a od knihy ku knihe sa líšili štýlom, ako už Bolterom spomínaný Kierkegaard⁶ alebo Fernando Pessoa, ktorý svojim fiktívnym autorom dokonca prisudzoval existenciu. V podobnom duchu sa nakoniec vyjadril aj Foucault v jednom zo svojich posledných rozhovorov nazvanom *Estetika existencie* (1984), keď povedal: „jediný zákon o knihách, ktorý si prajem, by zakazoval dvakrát použiť meno jedného autora, pričom by umožňoval anonymitu a pseudonymy, aby sa každá kniha čítala iba pre ňu samu“ (2000, 160). Ak v záverečnej kapitole *Priestoru písania Bolter vo vzťahu k „písaniu kultúry“* hovorí ako o zatiaľ nevyužitej šanci, dnešok, ako sa zdá, potvrdzuje jeho víziu prechodu ľudstva k digitálnej spoločnosti (2001, 203 – 213).

ZÁVER

Miznutie autora v priestore hypertextu a s ním súvisiaca zmena v samom vnímaní subjektu nás vracajú späť k technológiám utvárania vlastného ja. Skutočnosť, že k tomuto utváraniu dochádza v novom priestore, prináša určité špecifiká, ktoré sme sa snažili opísať na základe Bolterových textov a textov jeho predchodcov. Nejde o vyčerpávajúci súhrn, ten ani nebol naším cieľom. Snažili sme sa ukázať, že hypertext opäť nastolil problém vzťahu k sebe samému. Opierajúc sa o Boltera môžeme povedať, že hypertextové písanie je neustálym procesom eklektického písania a seba-publikovania. Práve týmto spôsobom nadobúdame novú virtuálnu identitu, ktorá umožňuje digitálne komunity a leží v ich základoch. Ak je hypertext miestom, kde dochádza k tejto konštitutívnej praxi subjektívácie, neznamená to len návrat k počiatkom filozofie, teda k praxi starania sa o seba samého, ktorou vždy bola, ale aj začiatok novej epochy čítania, písania a myslenia.

POZNÁMKY

- ¹ Pojem „empirický autor“ odkazuje na koncepciu Umberta Eca, rovnako dobre však možno v tomto kontexte použiť aj pojem „životopisný autor“ Zdenka Mathausera. Bližšie pozri Mathauser 2005, 47 – 52.
- ² Máme na mysli najmä začiatky francúzskej naratologickej školy, ktorá vstúpila na literárnovednú scénu v roku 1966, keď vyšlo slávne ôsme číslo časopisu *Communications* s podtitulom *Štrukturálna analýza rozprávania*. Medzi autormi čísla boli okrem iných aj R. Barthes, G. Genette, T. Todorov, A. J. Greimas a U. Eco.
- ³ K téme presahov medzi teóriou a technikou pozri Landow 1992.
- ⁴ Corti 1976.
- ⁵ K chápaniu súčasných komunít pozri Jurová 2016, 71 – 80.
- ⁶ K téme recepcie Kierkegaardovho myslenia pozri Králik – Pavlíková 2013, 82 – 86.

LITERATÚRA

- Barthes, Roland. 1984. La mort de l'auteur. In *Le bruissement de la langue. Essais critiques IV*, Roland Barthes, 63 – 69. Paris: Seuil.
- Barthes, Roland. 2001. Smrť autora. Prel. Radana Žvaková. *PROFIL súčasného umenia*, 11, 1 – 2: 8 – 13.
- Barthes, Roland. 2002. Úvod do štrukturálnej analýzy vyprávění. Přel. Jaroslav Fryčer. In *Znak, struktura, vyprávění*, ed. Petr Kyloušek, 9 – 43. Brno: Host.
- Bolter, Jay David. 1994. Authors and Readers in an Age of Electronic Texts. In *Literary Texts in an Electronic Age*, ed. Brett Sutton, 7 – 20. Illinois: University of Illinois at Urbana-Champaign.
- Bolter, Jay David. 2001. *Writing Space – Computers, Hypertexts and the Remediation of Print*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Corti, Maria. 1976. *Principi della comunicazione letteraria*. Milano: Bompiani.
- Eco, Umberto. 2005. *Meze interpretace*. Přel. Ladislav Nagy. Praha: Karolinum.
- Foucault, Michel. 1994. Co je autor? In *Diskurz, autor, genealogie*, Michel Foucault, přel. Petr Horák, 41 – 73. Praha: Svoboda.
- Foucault, Michel. 1997. Selfwriting. In *Essential Works*, ed. Paul Rabinow, 207 – 222. New York: The New Press.
- Foucault, Michel. 2000. Technologické seba samého. In *Moc, subjekt a sexualita. Články a rozhovory*, Michel Foucault, přel. Miroslav Marcelli, 186 – 214. Bratislava: Kalligram.
- Jurová, Jarmila. 2016. On Etzioni's concept of a responsive community. *European Journal of Science and Theology*, 12, 3: 71 – 80.
- Králik, Roman – Martina Pavlíková. 2013. Recepce Kierkegaardovho myslenia na Slovensku. *Filozofia*, 1 (68): 82 – 86.
- Landow, George P. 1992. *Hypertext: The Convergence of Contemporary Critical Theory and Technology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Mathauser, Zdeněk. 2005. *Báseň na dosah eidosu – ke stopám fenomenologie v ruské literatuře a literární vědě*. Praha: Univerzita Karlova.

The disappearance of the author and meaning making

Author. Writing. Hypertext. The internet. Digital humanities. Jay David Bolter.

The study is aimed at the analysis of the consequences of the disappearance of the author as a unifying principle organizing meaning and determining the interpretation of the text in the era of digital media and hypertext. It is based on the movement aimed at the displacement of the concept of the author from this dominant position, reflecting the approaches of thinkers such as U. Eco, R. Barthes and M. Foucault. These authors particularly understand the text as a space in which intertextual relations dominate and readership perception replaces the principle of the author. More than a natural extension of these considerations is the area of texts published in electronic version, which, according to J. D. Bolter, allow significantly greater fragmentation and differentiation than printed texts, which even more reinforces their perceptual aspects. Reconstruction or rather making of meaning in the process of reading is subject to certain specifics that are at the centre of our consideration because there also appears the spectre of what remained of the author, as some of his features are still present in the text. Consequently, we move to the description of double writing: writing the self and writing culture. Relying on Bolter's as well as Foucault's analysis, we can say that hypertext writing is an ongoing process of eclectic writing and self-publishing. It is exactly the way we acquire a new virtual identity that enables and stands in the basics of digital communities. If hypertext is a place of this constitutive practice of subjectification, this means not only a return to the origins of philosophy, that is to the practice of the care for the self, which it always has been, but also the beginning of a new era of reading, writing and thinking.

Mgr. Marek Debnár, PhD.
Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Hodžova 1
949 74 Nitra
Slovenská republika
mdebnar@ukf.sk